

GABRIELA TĂNĂSESCU

EUROPA ȘI PROBLEMELE CONSTRUCȚIEI IDENTITARE

Studii

**EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“**

București, 2018

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	11
<i>Despre condiția integrării. Considerații asupra paradigmei europene</i>	19
<i>Identitatea europeană – o „reconstrucție“?</i>	31
<i>Sfera publică și sfera publică europeană. Modelul normativ habermasian în dezbaterea actuală asupra sferei publice europene</i>	83
<i>„Furtuna perfectă“ și transformările culturii strategice europene. Câteva considerații</i>	123
<i>România și semiprezidențialismele europene</i>	155
<i>Noua axiologie central și est-europeană a politicii. Etiologie și implicații. O schiță</i>	185
<i>Regândirea proiectului european. Europa mai multor viteze, ritmuri, intensități</i>	275
<i>Abstract</i>	295
<i>Contents</i>	303

DESPRE CONDIȚIA INTEGĂRII. REFLECȚII ASUPRA PARADIGMEI EUROPENE

Problematika integrării europene, rămasă prioritară pentru România, într-un fel încă diferit decât pentru cea mai mare parte a Europei Centrale și de Sud-Est, a fost analizată de o manieră canonic-polarizată prin prisma a două paradigme – cea națională și cea europeană – care circumscriu modele teoretice construite pe asumții normative și premise factuale distincte. Actualmente paradigma europeană tinde să o subsumeze pe cea națională. În acest context îmi propun, în cele ce urmează, selectarea unor observații de factură filosofică asupra unor probleme rămase deschise în privința paradigmei europene.

Filosofia politică, la modul generic, între alte discipline, îndeosebi relațiile internaționale, geopolitica, perspectiva politică ș.a. abordează problemele economice, politice, militare ale lumii de azi în coordonatele acțiunilor concertate reglementate de prevederile tratatelor de interes major. În reflecția politică occidentală standardele teoretizării unei asemenea abordări s-au impus ca urmare a aranjamentului politic postbelic sprijinit pe divizarea Germaniei și a Europei și pe hegemonia Sta-

telor Unite în asigurarea politicii de securitate occidentală. Refacerea Europei occidentale postbelice s-a realizat paralel cu configurarea blocurilor militare și ideologice în condițiile Războiului Rece, cu desfășurarea politică a „regimurilor autoritare, a rivalităților marilor puteri, diplomației secrete, revendicărilor iredentiste...”¹. În aceste condiții, cadrul conceptual și teoretico-politic creat pentru abordarea problemelor Europei occidentale „s-a deplasat de la paradigma unuia pe seama celuilalt”, ce consfințea reorganizarea Europei după Primul Război Mondial, după căderea imperiilor austro-ungar, țarist și otoman, pe criteriile naționale așadar, „la paradigma europeană”² de tratare a problemelor păcii, securității, evoluțiilor economice, cuceririi piețelor de desfacere etc. în termenii intereselor comune. Exegeții acestei paradigme insistă asupra cristalizării unei culturi politice transnaționale în Europa occidentală și asupra unor dezbateri complexe asupra evoluției dezirabile a Europei de până la 1989. Într-o formă sintetizată, modelele politice pe care le-au formulat au fost: Europa atlantizată, Europa evoluționară, Europa parteneriatului, Europa dezintegrării, Europa patriilor, Federația europeană independentă³. Nu pentru puțini autori, procesul de unificare europeană este preferabil celui de integrare, considerat adecvat procesului de formare și funcționare a Comunității Europene⁴. Varianta integrării, mai moderată, ar fi astfel semnificativă pentru stabilirea interdependențelor între țările

¹ John Gray, *Dincolo de liberalism și conservatorism*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu, traducere de Raluca Prună, București, Editura All, 1998, p. 210.

² Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1995, p. 170.

³ Cf. *ibidem*, cap. III.

⁴ A se vedea *ibidem*.

comunitare, însă ar deveni nesatisfăcătoare pentru procesul declanșat de acordul de la Maastricht de articulare a Uniunii Europene. Unificarea ar însemna mai mult decât integrare economică, instituțională, juridică, educațional-culturală, ar însemna îndeosebi integrare politică și funcționare a părților – a țărilor comunitare – ca întreg unic. Și, desigur, ar putea însemna federalizare. În acest cadru referirile vor fi doar la câteva aspecte ale procesului de integrare, procesul unificării necesitând, evident, o abordare aparte, focalizată asupra problemelor federalizării.

Pentru statele din Europa Răsăriteană, și odată cu ele și pentru România, sfârșitul Războiului Rece și colapsul Uniunii Sovietice a determinat evoluția lor democratică în plan politic și liberalizarea în plan economic și, totodată, opțiunea pentru integrarea în principalele instituții ale cooperării transnaționale occidentale în scopul unor aranjamente economice și de securitate solide. Această opțiune se impunea în condițiile în care organizațiile internaționale cele mai importante – ONU, OSCE și Consiliul Europei – își dovediseră vulnerabilitatea în a determina respectarea unor acorduri și în contextul în care o politică comună externă și de securitate a acestor țări lipsea, cum lipseau și legăturile economice substanțiale. Fostele state socialiste încercau în acest mod să obțină garantarea unei stări de stabilitate și cooperare bazată pe democrația de tip occidental și pe economia de piață. Uniunea Europeană, integrată din punct de vedere politic și economic, și NATO au dat impresia că pot coordona aceste procese.

Caracterul procesului de negociere a integrării și de integrare a fost determinat de modificarea reperelor politicii postbelice, anume de transformarea unei disputeri bipolare a puterii la nivel mondial într-o dispușure cu o

singură putere planetară din punct de vedere militar, al eficienței principiilor de organizare, forței de inovare în toate sferele vieții, al sistemului de comunicare și de observare din sateliți și de la sol, cum se afirmă adesea, singura forță capabilă să supravegheze întregul glob și să intervină rapid în orice punct al lui. Ca urmare, demersurile de aderarea la Uniunea Europeană au fost însoțite de efortul de integrare în Pactul Nord-Atlantic, ca articulare a dorinței de atașare la o structură de asigurare a păcii și securității și, implicit, ca recunoaștere a măsurii în care Europa este dependentă de America și de o alianță militară, și politică, având ca obiectiv apărarea civilizației occidentale. În condițiile acestei dependențe devenise „necesară o reflecție asupra Europei, a unității ei și a rolului său în dialogul mondial în care intrăm”⁵. Unitatea Europei a fost căutată în dezbaterile suscitute după anul 1989 și purtate în jurul modelelor și alternativelor de construire a Noul Europe și a timpilor de construcție: Europa directorială, Europa realistă, Europa geometriei variabile, Europa diferențială, Europa integrării treptate, Europa subsidiarității. Dezbaterile a suscitată deopotrivă și perspectiva adoptării instituțiilor occidentale, a consolidării lor în scopul corectării derivei apărute în politica occidentală și în gândirea politică occidentală după colapsul mondial al sistemului sovietic. În acest sens s-a vorbit de „criza instituțiilor transnaționale occidentale” care nu pot progresa într-o formă neșchimbată, de „criza de legitimitate” a instituțiilor pieței occidentale, de fluidizarea neîntreruptă a diferitelor modele occidentale privind natura și limitele instituțiilor de piață în țările aflate în tranziție. De altfel, activitatea UE

⁵ Hans-Georg Gadamer, *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, traducere de Octavian Nicolae și Valentin Panaitescu, Iași, Polirom, 1999, p. 178.

și NATO din ultimul deceniu, cu ezitățile, amânările și rezolvările ei rigide, reflectă lipsa de experiență istorică legată de modul în care astfel de organizații supranaționale ar trebui să opereze. Un exemplu extrem de edificator în acest sens îl constituie felul în care a fost soluționată criza din Iugoslavia, altul poziția față de decizia atacării Irakului, altul contradicțiile interne grave la nivelul celor două organisme determinate de problema lărgirii lor. Disputa susținută în jurul modelelor integrării europene a luat, de asemenea, în considerație „înstrăinarea electoratelor democratice de elitele politice”, creșterea absenteismului și a pasivității politice.

În opinia unuia dintre cei mai proeminenți filosofi politici actuali, britanicul John Gray, problema de fond pentru statele foste comuniste interesate de procesele de aderare la UE și NATO a fost „eroarea, conceptuală și metodologică, fundamentală”⁶ de a considera că dezvoltarea instituțiilor de piață în țările postcomuniste o poate urma sau copia pe cea din țările occidentale și că ele pot urma prescripții politice foarte stricte. Deziluziile statelor postcomuniste au survenit ca urmare a discrepanțelor majore între promisiunile Occidentului și calea indicată de urmat și efectele majoritar lamentabile ale transplantului unor modele, prototipuri ale pieței, structuri instituționale în țări lipsite de infrastructura juridică și instituțională a pieței, dar cu o mare varietate a tradițiilor culturale, politice, religioase etc. De altfel eșecul acestor transplanturi, constanta anxietate cauzată de insecuritatea economică și de dorința generală de stabilitate, rămasă negarantată, au îmbrăcat forma unor atitudini variate de „retragere în sine”. În plus, ele au reflectat maniera complexă în care sentimentul național „sau

⁶ John Gray, *op. cit.*, p. 214.

al apartenenței și identității naționale“ poate să se suprapună și să coabiteze cu sentimentul identității europene la acest nivel. Pentru Gray perspectiva pieței sociale promovate de UE ar trebui nu „să-și prelungească zadarnic căutarea unor exemple sau paradigme pe care țările postcomuniste le-ar imita sau ilustra...“, ci să fie teoretizată și construită prin prisma „practicilor umane care apar întotdeauna profund încastrate în matricile tradiției culturale și în cadrele juridice și politice cărora le datorează întreaga lor stabilitate și legitimitate“⁷. Acest tip de argumentare reprezintă în opinia noastră o cale esențială de a semnaliza și corecta rigiditățile unei paradigme indezirabil canonică, abstractizante și simplificatoare. Argumentul lui Gray, pus în lucrarea sa în ordinea de idei ce vizează economicul, își păstrează valabilitatea și, în fapt, a fost reluat și de alți autori de referință și pentru alte sfere ale procesului de integrare: juridică, politică, etică, cetățenească.

Dacă din perspectivă juridică problema cea mai discutată este cea a oportunității recunoașterii unui principiu superior celui de suveranitate națională, din perspectiva politică problema cea mai controversată vizează, în formularea lui Paul Ricoeur, probabilitatea ca „suveranitatea să fi încetat să fie problema centrală a politicii“ și probabilitatea ca „în interiorul, dedesubtul și deasupra statului să apară instituții noi“, noi centre de putere și de decizie, probabilitatea ca un „paradox politic“ determinat de un raport problematic între subordonare și cooperare să facă loc unui concept nou și deosebit de controversat: „violența legitimă“⁸. Din perspectivă național-culturală

⁷ *Ibidem*, p. 247.

⁸ Apud Evelyne Pisier (sub direcția), *Istoria ideilor politice*, traducere de Iolanda Iaworski, Timișoara, CEU, FSD-România, Amarcord, 2000, p. 491.

problema poate fi rezumată, în expresia rafinată a lui Ernest Gellner, la măsura în care o națiune/cultură, „ca unitate socială firească, poate supraviețui fără propriul înveliș politic, statul“⁹. Din perspectivă etică problema devine cea a legitimității subordonării principiului suveranității statului problematicii umanitare. În perspectiva cetățeniei europene, o cetățenie ce transcende identitățile naționale și recunoaște doar drepturile indivizilor, ar putea constitui aspecte problematice în planul participării politice și militare și al garantării drepturilor omului într-un cadru existențial mai larg.

Într-o formulare esențializatoare, Pierre Bouretz a rezumat această problematică a statului la o tensiune caracteristică epocii contemporane apărută între politic, juridic, etic, domenii care circumscriu de fapt un triunghi subordonat umanitarului, intervenției umanitare. Intervențiile umanitare din ultimele decenii, constituite în tot atâtea intervenții militare de nivel tehnologic, științific și comunicațional fără precedent, susținute intens din punct de vedere financiar și mediatic¹⁰, au fost desfășurate în numele drepturilor omului, din convingerea puternică a necesității apărării umanului în diferitele sale aspecte, după Luc Boltanski a „disocierii între calitatea de om și cea de cetățean“, după Ricoeur a apărării „oamenilor și nu a cetățenilor“, evident, atunci când s-a impus restabilirea unei egalități de drept într-o situație de fapt inegală. Cu deosebită îndreptățire Boltanski a considerat că compasiunea nu se poate limita la emoție, la filantropie, la un angajament înscris în cadrele statului, ci că trebuie să

⁹ Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, traducere din limba engleză de Robert Adam, Antet, CEU, f. a., p. 209.

¹⁰ Dan Pavel, „Despre logica modernă a războiului“, *Revista 22*, nr. 14 (476), 5-12 aprilie 1999.

Respect pentru oameni și cărți

devină o politică umanitară hotărâtoare inclusiv pentru o nouă etapă a reflecției politice. Marea problemă intervine în judecarea legitimității violenței și a valorii restabilirii unei stări de egalitate prin crearea altei stări de inegalitate, a altor tensiuni și crize umanitare îndeosebi în contextul unei ordini mondiale dominate de un singur pol de putere.

În condițiile în care considerentele etice transgresează posibilitatea soluționării pașnice și degenerază în intervenții militare ce reprezintă încălcări ale „dreptului de non-ingerință” – principiul absolut al suveranității statale ce reglementa relațiile internaționale –, problema statului-națiune în sens politic devine una crucială pentru viitorul comunității europene și pentru poziția Europei în raporturile cu SUA. Într-o anumită optică, măsura în care principiul suveranității statelor este înlocuit de principiul recunoașterii internaționale a drepturilor omului, atât în ipostaza de drepturi ale individului cât și ale minorităților, este măsura în care un principiu al realismului politic se vede completat, dacă nu chiar înlocuit, de un principiu al idealismului politic¹¹. Tot în această optică o importanță deosebită dobândește constatarea că viața politică mondială se dovedește anarhică atâta vreme cât ONU și OSCE s-au dovedit atât de ineficiente încât doar NATO, aplicând principiul idealismului politic, „a prevenit” prin război catastrofele umanitare (de tipul celei din Kosovo, de pildă). Argumente de acest tip justifică limitarea suveranității în scopul construirii unei Europe noi și a unei relații cu America care să se compună doar din mișcări politice paralele, din decizii consensuale ce determină același sens al evoluției politice.

¹¹ *Ibidem*.

În privința cetățeniei europene sau a *eurocetățeniei*, așa cum s-a conturat – îndeosebi după tratatul de la Maastricht – ca prioritate conceptuală și prospectivă, tendința a devenit cea a depășirii unei perspective disjunctive în raport cu cetățenia națională și a încurajării clauzei non-discriminării. Problema cea mai importantă în acest context pare a fi măsura în care *cosmopolitismul*, ca paradigmă a cetățeniei, poate fi valorificat în aspecte nonnormativiste și nonlegaliste, adică într-un plan politic și existențial mai larg, inclusiv în contextul dispersării verticale a autorității politice. De asemenea, deosebită importanță poate dobândi perspectiva paralelismului cetățeniilor, a cetățeniei multiple și a membership-ului în diverse comunități politice – cea imediată, locală, națională, regională, globală – la diverse niveluri organizaționale și de luare a deciziilor – ceea ce ar putea ilustra exigența pentru un stat mai puțin exclusiv și pentru comunități mai puțin inclusive.

La nivelul reflecției politice, argumentele majore în favoarea a ceea ce numim paradigma europeană sunt încadrate într-o perspectivă a raționalizării pașnice. Hans-Georg Gadamer, unul dintre cei mai reprezentativi exponenți ai hermeneuticii, a avansat pentru articularea domeniului vieții morale, sociale, politice și a soluționării diferendelor, premisa solidarității, premisa tacită că, în general, poate exista numai o reglare lipsită de violență a conviețuirii oamenilor, o ordine legală. Solidaritatea se impune „ca un corectiv” pentru „strămtorile gândirii subiective moderne și ale voluntarismului modern”¹², astfel încât să determine preponderența „datoriei de a învăța să cunoaștem, în celălalt și în caracterul diferit, ceea ce

¹² Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 188.

avem în comun“ și de a întrevădea „un sistem rațional al avantajelor“ ca regulă a conviețuirii umane¹³. Tradus în limbajul tehnic al discursului integrării, acest argument vizează desfășurarea decizională și executorie capabilă să determine pentru Europa consensul în abordarea problemelor comune și să evite recursul la violență. Din acest punct de vedere, problema cea mai delicată este, probabil, cea a încrederii, ca bază a construirii unor comunități solide, stabile, și cea a recunoașterii diversității culturale specifice, a dreptului la alteritate – fără ca această alteritate să fie receptată în termenii raportului amic-inamic, așa cum o așeza Carl Schmitt în deceniul al treilea al secolului XX.

O concepere rezonabilă a diversității culturale, naționale, etnice, a experiențelor de viață, istorice și lingvistice în contextul procesului de integrare apare în formula elegantă folosită de filozofii francezi: *unitas multiplex* care concentrează axioma „complexității” ce nu suprimă particularitățile. În opinia profesorului Andrei Marga, această sintagmă reclamă o teorie a complexității ansamblurilor care ating reciproc acomodarea prin mișcarea naturală a componentelor în perspectiva unui policentrism cultural¹⁴. Se impune subliniat că, pentru profesorul clujan, această acomodare reciprocă este alăturată problemei „transformării Europei istorice și geografice într-o Europă politică și funcțională pentru sine și pentru sistemul internațional“, astfel încât să se obțină avantajul depășirii orizontului desuet și vetust al „Europei națiunilor încremenite în trecutul lor“, în condițiile internaționalizării capitalurilor, pieței mondiale, protec-

¹³ *Ibidem*, p. 198.

¹⁴ Andrei Marga, *op. cit.*, p. 167.

ției ecologice, progresului cunoașterii specializate¹⁵. Întrebarea este dacă această mefiență în funcționalitatea actuală a statului național nu nesocotește, cel puțin pentru țările Europei centrale și estice, și nu minimalizează o „lume a semnificației specifice“, în expresia lui Kitagawa, care dă identitate, care privilegiază tradițiile, credințele, valorile morale, începând de la cultură, procese mentale și psihice până la micile habitudini intime¹⁶. O altă mare întrebare este dacă nu cumva preocuparea pentru integrarea militară și economico-politică, pentru formarea altor blocuri de putere regională și de depășire a cadrului limitat al națiunilor suverane nu neglijează aspirația către universalitatea și unitatea omenirii ce presupun, în formularea fericită a lui Mircea Eliade, dincolo de dialogul intercultural și interreligios, *acceptarea* realității, a pluralismului, a modurilor distincte de a demarca viața și experiența umană. O astfel de perspectivă filozofică – poate un nou idealism, dar atât de diferit de cel evocat anterior – poate fi capabilă să decanteze o sinteză complexă de ordin politic-social-cultural-religios ce transcende voit considerațiile tehnico-juridice schematizate după tiparele înguste ale *Realpolitik*-ului.

Referințe

- Gadamer, Hans-Georg (1999), *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, traducere de Octavian Nicolae și Valentin Panaitescu, Iași, Polirom.
Gellner, Ernest (f.a.), *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, traducere din limba engleză de Robert Adam, București, Antet, CEU.

¹⁵ *Ibidem*, p. 168.

¹⁶ Joseph Mitsuo Kitagawa, *În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii*, traducere de Claudia Dumitriu, Humanitas, 1994, p. 272.